

מלאה של ילדים צעירים אפשרית, וכפי שחנה סגל (Segal, 1979) תיארה זאת, גאוניותה של קליין היתה בכך שהכירה במשחק כאמצעי הטבעי של הילד להמחזה של הפנטזיות ולעיבוד הקונפליקטים שלו. אתאר את טכניקת המשחק שלה ואנסה להראות כיצד היא אפשרה לה גישה לחיוניות של הפנטזיות ההשלכיות וההפנמיות הפועלות בנפשו של הילד הצעיר מאוד. פרויד ואברהם החלו להמשיג את ההפנמות (introjects), כלומר את החלקים וההיבטים של אנשים שמופנמים אל תוך הנפש ופעילים בתוכה כפנטזיות לא-מודעות. טכניקת המשחק שלה, ששימשה ככלי עבורה חדש, אפשרה לה לבנות על עבודתם ולהראות את החשיבות של אופי ההפנמות הללו להתפתחות הנפשית. ההבנה שלה את הפעילות של פנטזיות לא-מודעות בנפשם של ילדים צעירים פתחה בפניה את החיוניות ואת העושר של העולם הפנימי של אובייקטים. גילויים אלו הובילו לבסוף, אותה ואת עמיתה, להעמקה והרחבה של מושג הפנטזיה הלא-מודעת, ולניסוח רעיונות לגבי האופן שבו עולמו הנפשי של הפעוט נבנה בהדרגה החל בלידה. אכלול כאן הדגמות של פעולת הפנטזיות הינקותיות, כפי שהן עולות באנליזה של ילדים ושל מבוגרים.

גילוי טכניקת המשחק הפסיכואנליטית

מלבד "הנס הקטן", שהאנליזה שלו נערכה על-ידי אביו בהדרכתו של פרויד (1909), מקובל לחשוב שד"ר הילדי הוג-הלמוט (Hug-Hellmuth) היתה הראשונה שניסתה לעשות עבודה פסיכואנליטית עם ילדים. אנה פרויד, שהגיעה לאנליזה של ילדים מרקע של הוראה, למדה אצלה ובוודאי הושפעה ממנה. באותה עת הן הוג-הלמוט והן אנה פרויד עבדו רק עם ילדים בגיל החביון, בין שש לשתיים-עשרה, שהאסוציאציות המילוליות שלהם היו מוגבלות ופזורות. בהתחלה הן ניסו להתמודד עם קושי זה באמצעות משחק עם הילד וראיתו במסגרת המעגל המשפחתי שלו, כדי להכיר את יחסיו וחייו היומיומיים. חלוצות מוקדמות אלו של אנליזה של ילדים ביצעו

פרק ראשון

אנליזה של ילדים ומושג הפנטזיה* הלא-מודעת

פטרישיה דניאל

מבוא

בפרק זה אתמקד בשלב הראשון בעבודתה של מלני קליין, שהתרחש בערך בין השנים 1919 ו-1934, כאשר עבדה בתוך המסגרת התאורטית של פרויד ואברהם, ובטרם ניסחה מסגרת תאורטית משל עצמה. בתקופה זו היו שתי התפתחויות משמעותיות: פיתוח טכניקת המשחק לאנליזה של ילדים - התפתחות קלינית, והרחבת הרעיון של פרויד בדבר פנטזיה לא-מודעת - התפתחות תאורטית. שתי התפתחויות אלה היו קשורות מאוד זו בזו, כפי שקורה לעתים כה קרובות בפסיכואנליזה.

תרומותיה של מלני קליין לפסיכואנליזה מושרשות בעבודתה עם ילדים. למן ההתחלה היא היתה משוכנעת כי אנליזה פרוידיאנית

* phantasy. ראו הערה מס' 3 בעמ' 15.

קליין העדיפה צעצועים קטנים מאוד מאחר שקל לילדים להשתמש בהם. כיום, כאשר מטפלים באנליזה גם בילדים מופרעים מאוד, צעצועים קטנים בטוחים יותר, במקרה שהם נזרקים באלימות. על הצעצועים להיות, במידת האפשר, נטולי פרטים מאפיינים, המרמזים למשחקים מסוימים. בחירתם חשובה מאחר שהמשחק החופשי של הילד משמש כמו אסוציאציות חופשיות באנליזה מבוגרים. בדרך כלל כוללים הצעצועים: קוביות, מספר דמויות של בני-אדם ושל בעלי חיים בשני גדלים - לשימוש כדמויות של ילדים ומבוגרים, מספר מכוניות ומשאיות קטנות, מספר כדורים ומכלים; כמו-כן נכללים נייר, עפרונות, צבעים, דבק, מספריים, חוט ופלסטלינה. אם לא ניתן לארגן מים זורמים, כדאי לספק קנקן מים וקערה. מטרת החומרים הללו לספק לילד את המרחב המרבי לביטוי של משחקו הדמיוני. בחדר יש שולחן, שני כיסאות לפחות, וספה. הריהוט מאורגן כך שהילד חופשי לבטא תוקפנות ללא סכנה לעצמו או נזק משמעותי לסביבתו. לכל ילד נקבעים מפגשים בזמנים קבועים, חמישים דקות למפגש, חמש פעמים בשבוע.

תיאור מעניין של הטכניקה של קליין ניתן בהרחבה רבה בכרך השני של *The Writings of Melanie Klein*, בפרק השני, הנקרא "הטכניקה של אנליזה מוקדמת" (1932: 17). פיטר, בן שלוש שנים ותשעה חודשים, היה ביישן, קשה לשליטה, אינו מסוגל לשאת תסכולים ובעל עכבות במשחק שלו. היה לו אח צעיר יותר. האנליזה שלו נועדה לשמש כאמצעי מניעתי. בתחילת המפגש הראשון פיטר מניח כרכרות ומכוניות צעצוע, תחילה זו אחר זו, לאחר מכן זו לצד זו, ולאחר מכן משנה לחילופין סידור זה באחר. בין שינוי אחד למשנהו, הוא גורם לכרכרות הנישאות על-ידי סוסים להתנגש זו בזו, כך שרגלי הסוסים מכות אלו באלו, ואומר: "יש לי אח קטן חדש בשם פריץ". קליין אינה מתעניינת באח הקטן, ששייך למציאות החיצונית; היא בודקת את המציאות הפנימית כאשר היא שואלת: "מה עושות הכרכרות?" הוא עונה: "זה לא יפה", מפסיק את ההתנגשות שלהן, אולם מחדש אותה במהרה. לאחר מכן הוא דופק שני סוסים זה בזה,

לעתים אנליזה של הילדים שלהן עצמן ושל עמיתים לעבודה, ככל הנראה בלי להכיר עדיין בעוצמת ההעברה בילדים.

שלב חשוב בהתפתחות טכניקת המשחק של קליין היה באנליזה של המטופלת הצעירה ביותר שלה, ריטה, בת שנתיים ותשעה חודשים. לריטה היו סיוטי לילה, היו לה עכבות במשחק והיא סבלה מתחושות אשמה וחרדה עזות. מאחר שאנליזה של ילדה כה צעירה היתה הרפתקה חדשה, ניגשה קליין (1955) למשימה בחשש מסוים, ובתחילה נראה היה שההסתייגות שלה מקבלת הצדקה כבר בפגישה הראשונה כאשר נותרה לבדה עם ריטה בחדר המשחקים. ריטה היתה דוממת וחרדה וביקשה לצאת לגינה. הן יצאו החוצה, ובאוויר הפתוח נעשתה ריטה פחות מפוחדת. בזמן שהיו בגינה, פירשה קליין את ההעברה השלילית של ריטה כאשר אמרה שריטה פוחדת ממה שקליין עלולה לעשות לה, וקשרה זאת לסיוטי הלילה שלה. לאחר פירושים אלו פחת פחדה של ריטה, והיא היתה מסוגלת לשוב לחדר המשחקים ולשחק שם. קליין הסיקה במהלך האנליזה של ריטה שמצב ההעברה יכול להתבסס ולהישמר במידה מספקת רק אם הילד חש שהחדר, הצעצועים והאנליזה בשלמותה נפרדים מחייו הרגילים בבית. לכן היא סיפקה למטופלת הבאה שלה, ילדה קטנה נוספת, קופסת צעצועים קטנים שתשמש אותה רק בעת הפגישות האנליטיות.

עד 1923 פותחו ועובדו עקרונותיה לאנליזה של ילדים וטכניקת המשחק שלה.

מלני קליין סברה שהמשחק של הילד מבטא את הנושאים שבהם הוא עסוק, את הקונפליקטים ואת הפנטזיות שלו, והטכניקה שלה היתה מורכבת מאנליזה של המשחק, בדיוק כפי שמבצעים אנליזה של אסוציאציות חופשיות, מתוך פירוש של פנטזיות, קונפליקטים והגנות. ציורי הילד והאסוציאציות שלו אליהם מועילים במיוחד למטרה זו.

(Segal, 1979: 42)

החדר, הצעצועים והאנליטיקאי מספקים מסגרת לטכניקת המשחק.

וממשיכי דרכה סברו כי ילד אינו יכול לפתח נזירות העברה כאשר הוא עדיין תלוי רגשית בהוריו; הם סברו גם כי האגו והסופר-אגו של הילד אינם בשלים מספיק כדי לבסס תהליך אנליטי מלא. הם הציעו, לפיכך, שהאנליטיקאי יאמץ תפקיד של תמיכה כדי להדריך את האגו ולחזק את הסופר-אגו. בתקופה זו סברה אנה פרויד גם כי עבודה רבת ערך עם ילדים יכולה להיעשות רק בהעברה חיובית, וכי יש להימנע מהעברה שלילית.

קליין, לעומת זאת, מצאה את עולם הדמיון העשיר של הפנטזיה הלא-מודעת, המאוכלס באובייקטים פנימיים, שמילא את נפשו של הילד הצעיר. אובייקטים פנימיים אלו מובחנים מאובייקטים הוריים ממשיים, אף כי קיימים יחסי גומלין והשפעה הדדית ביניהם. עבור קליין עולם זה, המורכב מאובייקטים של פנטזיה פנימית, הוא שקובע את ההעברה ויכול להשתנות באמצעות פירושים. בניגוד לאנה פרויד באותה תקופה, מצאה קליין שהסופר-אגו הקדום הוא אכזרי ונוקשה באופן קיצוני, אולם היא גם מצאה שאפשר לרככו באמצעות פירושים, בפרט לגבי האשמה והחרדה שבבסיסו.

במאמריה המוקדמים על אנליזת ילדים קליין מתארת בתיאורים עשירים ומפורטים אסוציאציות מילוליות ומשחק של ילדים, ואת האופן הישיר והפשוט שבו ניסחה את הפירושים שלה. בתיאורים אלו בולטת החדות של תצפיותיה ותובנותיה הקליניות, שאפשרו לה לתפוס את משמעות הפנטזיות הלא-מודעות הנחשפות במשחק ולזהות בתוכן את ההעברה. מעל לכול, היא היתה רגישה לחרדותיהם של מטופליה הצעירים, ומטרתה היתה לכוון את הפירושים שלה לנקודת השיא של החרדה, מאחר שמצאה שפתרון החרדה הביא להתקדמות באנליזה ובהתפתחות הילד. היא צפתה, הקשיבה והתייחסה ברצינות לחרדותיהם של ילדים קטנים מאוד, כפי שפרויד עשה עם מבוגרים הסובלים מחולי נפשי. גילויה פתחו בשנות העשרים והשלושים תחום שלם חדש בהבנת ילדים.

המטרה באנליזת ילדים היא הבנה ופירוש של ממד הפנטזיה הלא-מודעת, שקליין גילתה כי הוא נוכח תמיד במשחק הרגיל של הילד.

באותו אופן כמקודם. קליין עושה ניסיון ראשון לפרש; היא אומרת: "ראה כאן, הסוסים הם שני אנשים מתנגשים יחדיו." פיטר אומר: "לא, זה לא יפה," אך מוסיף, "כן, אלו שני אנשים מתנגשים יחד, ועכשיו הם הולכים לישון." הוא מכסה אותם בקוביות ואומר: "עכשיו הם די מתים; קברתי אותם." במפגש השני הוא חוזר על רצף זה עם מכוניות, עגלות, כרכרות ושני מנועים. החומר החדש מופיע. הוא מניח שתי נדנדות זו לצד זו, מראה לקליין את החלק הארוך הפנימי התלוי, מנדנד אותם ואומר לה: "תראי איך הוא תלוי ומתנגש." בשלב זה מגיע הפירוש שלה. היא מצביעה על הנדנדות התלויות, המנועים, הכרכרות והסוסים, ואומרת שהם שני אנשים, "אבא ואמא מתנגשים במה-שם שלהם." (קליין נהגה לברר עם ההורים לפני המפגשים את המילים שבהן משתמש הילד לציון איברי מין, צואה, שתן ותפקודי גוף). בהתחלה פיטר מתנגד: "לא, זה לא יפה", אך הוא ממשיך לדפוק יחדיו את העגלות, ומעט לאחר מכן אומר: "ככה הם מתנגשים במה-שם שלהם." לאחר מכן הוא מדבר שוב על אחיו הקטן. בשארית המפגש השני משחקו של פיטר מתפתח לגילוי פרטים נוספים על הפנטזיה שלו על המשגל של הוריו, על המשאלה שלו להצטרף אליהם, ועל אחיו ועליו עצמו מאוננים יחדיו. ככל שקליין עוקבת אחריו ומפרשת, כך פיטר מראה לה עוד.

באמצעות עבודתה האנליטית עם ילדים צעירים, חלקם חולים ביותר, השתכנעה קליין שהילד יוצר העברה, ושהמשחק שלו מסמל פנטזיה לא-מודעת, ושקול לאסוציאציה חופשית אצל מבוגרים. לפיכך חשבה שתפקידו היחיד של האנליטיקאי הוא, לפרש קונפליקטים ופנטזיות לא-מודעות, באופן מלא ככל האפשר, מתוך כל מה שהמטופל-הילד עושה ואומר, כמו באנליזת מבוגרים. אלה נותרו העקרונות בבסיס הגישה הקלייניאנית לאנליזת ילדים גם כיום, ורבים מעקרונות אלו נעשו מקובלים באופן נרחב באנליזת הילדים בפסיכואנליזה הבריטית. אולם בשנות העשרים היו אלו רעיונות מהפכניים, שעוררו מחלוקת בחברות הפסיכואנליטיות. הבדלים טכניים נקשרו להבדלים בגישה התאורטית. אנה פרויד (1927)

לפירוש. עד כה לא דיברה.

מאחר שהיא אובססיבית, ההגנה הראשונית שלה כנגד חרדתה מפני חידוש הפגישות שלנו היא בדיקה ושליטה בשתינו. פירוש של הפחד שלה מפחית את החרדה, ואז פרטים מסוימים מהפנטזיה הלא-מודעת שלה עולים בהדרגה בהתנהגות ובמשחק שלה. אני מפרשת את הדברים באופן הבא: החרדה הראשונה שלה עוסקת בשאלה אם משהו נלקח ממנה כאשר הושלכה החוצה בזמן החופשה, כמו הציור המקומט שהיא השליכה לאשפה. החרדה הבאה שלה היא לגבי מה שהתרחש בעת היעדרותה בתוך החדר ובתוכי, כאשר את החדר ואותי מסמלות הקוביות המרוכעות. האם ישנו תינוק? האם ישנן קוביות כחולות בתוך הריבוע? היא לא בטוחה, כפי שאני אינני בטוחה ומתקרבת לראות, אך היא הושרת שאכן הן ישנן. אני חושבת שהעמוד מחוץ לחומה מייצג את איבר המין הגברי שנכנס, כך היא חושרת, ויצר תינוק, אך כעת היא מאמינה שהוא במקום כלשהו בחוץ. קליין היתה הראשונה שהבינה את הדרמה הלא-מודעת, שהתנהגות ומשחק כה פשוטים ורגילים מכילים בתוכם והעריכה את העושר והעוצמה בפנטזיות הינקותיות הללו, שבנפשם של ילדים ובוגרים.

העולם הפנימי

לעתים קרובות נאמר שפרויד גילה את הילד המודחק שבכל מבוגר, ובדומה לכך גילתה קליין את התינוק המודחק בכל ילד. היא ראתה כיצד ילדים ומבוגרים נשלטים על-ידי הפנטזיות הלא-מודעות שלהם סביב יחסיהם לחלקים של הוריהם, כגון שד או איבר מין זכרי, כאשר פנטזיות אלו מופנמות בעת השלב האוראלי בינקות, ובילדים צעירים הן כבר מודחקות. יחסים אלו לחלקי אנשים ולאנשים ממלאים את הלא-מודע של הילד והם בעלי אופי אישי, מאחר שאפשר לראות בהם יחסי אהבה, הערכה, שנאה, חמדנות, צרות-עין* וכדומה. קליין

* המילה envy מתורגמת לצרות-עין. להרחבה ראו הערה מס' 1 בעמ' 14-15.

אני רוצה לתת דוגמה קלינית פשוטה של חומר רגיל מאוד מעבודה עם ילדים, שבה מטופלת צעירה אינה מתנהגת בדרמטיות. היא משחקת באופן שנראה רגיל. זו ילדה אובססיבית בת שש, שנמצאת באנליזה מספר שנים; יש לה אחות אחת, מבוגרת ממנה בחמישה-עשר חודשים. בפגישה השנייה לאחר חופשת קיץ היא מעבירה את חלקו הראשון של המפגש בישיבה נוקשה בכורסה בפנית החדר. היא שותקת וערנית, ועיניה סוקרות מדי פעם בזריזות את החדר. בהדרגה נעשים מבטיה מכוונים בתכיפות גוברת אליי, אל שירת המגירות ולמגירה הפתוחה שלה. כאשר אני מדברת אליה על היותה כה מפוחדת ממני ומהחדר, למרות שהיא רוצה להביט סביבה, וכיצד היא חשה צורך לשלוט בעצמה ובי כך ששום דבר מפחיד או בלתי צפוי לא יקרה, היא אינה נותנת סימן כלשהו שהיא מקשיבה. לבסוף היא מתקרבת בזהירות למגירה שלה, מפשפשת בה כעשר דקות, לכאורה מחפשת את הקוביות המפוזרות בה. היא מניחה את כל הקוביות על השולחן יחד עם שני שקים המכילים דמויות עץ של בני אדם ובעלי חיים. היא בודקת את תכולתם של השקים, ולאחר מכן בודקת את הקוביות, ושבה למגירה כדי לחפש עוד. היא מוצאת שתי קוביות קטנטנות ומשליכה לאשפה מספר ציורים מקומטים שציירה לפני החופשה. לאחר מכן היא מקבצת את כל עשרים וארבע הקוביות על-פי צבע וגודל ומניחה אותן בשקים שלהן. היא משיבה את שני השקים האחרים למגירה שלה. היא בודקת את השעה בשעון היד הגדול שלה ומרוקנת את כל שקי הקוביות על השולחן; למשך דקה או שתיים היא נראית מהוססת. לאחר מכן היא מניחה ארבע קוביות מרובעות, כך שהן יוצרות ריבוע, ומאחר יותר מניחה קוביית מקל כחולה ודקה בתוך הריבוע; מאחר שאיני בטוחה מה עשתה, אני מתקרבת כדי לראות טוב יותר, והיא מפרקת את המבנה. לאחר מכן היא בונה קיר נמוך של קוביות, ומצדו של הקיר הקרוב לה מוצמד ריבוע שטוח, עם קוביה צבעונית קטנה בתוכו. בצדו של הקיר הקרוב אליי, אך בנפרד ממנו, היא בונה עמוד של קוביות, ולמעלה היא מניחה קוביות מעוגלות צבעוניות. היא סוקרת את שני המבנים ומביטה בי, בציפייה

סברה שמתחילת חייו מפנים התינוק - בפנטזיה - את השד של האם ומפצל אותו שוב ושוב לאספקטים טובים ורעים, במטרה להפנים את הטובים ולהשליך ולכלות את הרעים. על-פי התפיסה הקלייניאנית ישנה חשיבות עליונה לכך שהתינוק, ובאנליזה - המטופל, יפנים בהדרגה תמונה נעימה של האם, או של האנליטיקאי, מאחר שתמונה זו יוצרת את הבסיס לכל יחסי האהבה הממושכים בעתיד. ניתן לראות תהליך זה בילדה קטנה בת שנתיים שהתמודדה עם פרידתה הראשונה מהוריה. ביום השלישי לפרידה היא העבירה את רוב שעות הבוקר כשהיא אווזת בדוכי שלה, מתכוננת מבעד לחלון ומחפשת את הוריה ברחוב. היא נעשתה אומללה יותר ויותר, ולאחר שהחלה לחוש בחילה, הסכימה, בתחושת הקלה מסוימת, לשכב לישון. כאשר עלתה בעייפות במדרגות, וגררה את הדוכי מאחוריה, היא נשמעה מנחמת אותו: "דוכי מסכן, הוא כל כך חולה; דוכי מסכן, מסכן". העצמי האומלל שלה הושלך אל תוך הדוכי, אולם היתה קיימת גם אמה מופנמת טובה ורואגת, שהיתה אוהדת ושאתה הילדה הזדהתה.

באמצעות עבודתה עם ילדים צעירים רבים גילתה קליין את הסיטואציה האדיפאלית הקדומה ואת מקורות הסופר-אגו בתוך עולם חדש של פנטזיות וחרדות מורכבות של הילד, העוסקות בגוף אמו. בין הפנטזיות יש כאלה שבהן גוף האם מלא דברים טובים כמו חלב, מזון, צואה מאגית, תינוקות ופין האב. הילד מדמיין כי דברים טובים אלה מתמזגים בגופה של האם בעת המשגל שנראה לילד בהתחלה כאירוע אוראלי. בפנטזיה, גוף זה והאוצרות הטמונים בו נחשקים, מותקפים, נבזזים, ולעתים ההתקפות ההרסניות וצרות העין מונעות על-ידי שנאה יותר מאשר על-ידי תשוקה. קיימות גם פנטזיות של תיקון ושחזור גופה של האם. קליין סברה כי מקורן של החרדות הרודפניות הבסיסיות בילדים ובמבוגרים הוא בשלבים האוראלי והאנאלי של ההתפתחות וביחסים הקדומים הללו עם גוף האם, שאותו הילד מדמיין כמכיל את הפין של האב. מאוחר יותר, כאשר האב מתחיל להיתפס יותר כאדם נפרד, פנטזיית התינוק יוצרת את מה שקליין כינתה הדמות ההורית המשולבת (combined parental figure). היא

גילתה שמטופליה הקטנים שיחקו באופן שהראה את שני ההורים במשגל, תוך שילובם לדמות אחת. תמונה כזו מסייעת אמנם לתינוק להכחיש את העונג, שאותו הוא מדמיין כי ההורים מעניקים זה לזה, אך הוא משליך, בכל זאת, את צרות-העין ואת הקנאה על הדמות המשולבת הזו. זהו הבסיס לסייטי הלילה של ילדים, העוסקים במפלצות מרובות ראשים ורגליים. עוצמת החרדות של התינוק ביחס לגופה של אמו דומה לעוצמה המצויה במטופלים פסיכוסים בוגרים. חרדות אלו הן גם הכוח המניע בהעברת התעניינות מגופה של האם לעולם הסובב, ולדחיפת התינוק אל עבר התעניינות בעולם החיצוני.

המושג פנטזיה לא-מודעת

עבודתה המוקדמת של קליין הובילה לניסוח מחודש של רעיון הפנטזיה הלא-מודעת. העמדה שלה בדבר פנטזיה לא-מודעת נובעת מכך שהיא רואה בהיווצרות סמלים את הקשר בין הפנטזיה הלא-מודעת ובין המציאות. באמצעות הסמלה במילים או במשחק, ובעזרת ההתנסות שלו במציאות, הילד מבטא ומעצב את הפנטזיות שלו. כל פעילויותיו של הילד, כמו של המבוגר, אף אלו המכוונות במידה הרבה ביותר למציאות החיצונית, מבטאות ומכילות גם את הפנטזיות שלו. המציאות החיצונית משפיעה על הפנטזיות שלנו, והפנטזיות מצדן משפיעות על תפיסתנו את המציאות החיצונית. קליין ועמיתיה מיקדו את עבודתם האנליטית באיתור תוכן של פנטזיות לא-מודעות ותפקודו הלא-מודע של האגו ובפירושו, ודבר זה הוביל אותם להסתכלות רחבה יותר על פנטזיה. הם הגיעו למסקנה, שהתוכן הראשוני של כל התהליכים המנטליים מורכב מפנטזיות לא-מודעות, ופנטזיות לא-מודעות אלו יוצרות את הבסיס לכל תהליכי החשיבה המודעים והלא-מודעים (Isaacs, 1952). ג'וליאט מיטשל (1986) (Mitchell) כתבה את הדברים הבאים על הרעיון של קליין בדבר הפנטזיה:

שהתפרצה פנימה ולא היתה צריכה לבוא. היא סבורה כי באמת היתה צריכה להודיע לי קודם לכן, וכעת היא משוכנעת שאני זועמת עליה. בעת שהמתנה בחדר ההמתנה דמיינה שידידה שלי קפצה אליי, ושהיינו באמצע שיחה בדיוק כאשר היא (המטופלת) הפריעה לנו. האווירה די לא נוחה כעת, ותחושת מסתורין מתפתחת בהדרגה. היא רומזת לסיבה שבגללה חזרה ללונדון; מדבריה משתמע שהיה לה רע בכפר, והיא הואשמה בכל מה שהשתבש בסוף השבוע, אף-על-פי שעדיין לא אמרה לי מה בדיוק קרה ומה השתבש. לאחר שאנו בודקות זאת, היא מתארת כיצד גילתה שהשמלה האהובה עליה נלקחה על-ידי אחותה, שהתכוונה ללבוש אותה והעבירה אותה לחדרה שלה. המטופלת חטפה בחזרה את השמלה בזעם רב ונתנה אותה לידידה, שביקרה שם במקרה, כדי שאחותה לא תוכל לשוב ולקחת אותה. לאחר מכן אביה האשים אותה שלא השאירה את מפתחות הבית בחוץ עבור אמה, שהיתה אמורה להגיע מאוחר כלילה. המטופלת נסעה עם המפתחות, שהיתה זקוקה להם בעצמה. בשלב זה בשיחתנו היא מתחילה להרגיש מצוקה ובלבול לגבי מי מאשים ומקנא (jealous) ומרושע ושנוא. לאחר שאנו מפענחות חלק מהדברים הללו, היא מסבירה שהרגישה כה אומללה, עד כי החליטה לחזור ללונדון בערב יום ראשון. במקום לחזור לדירה שלה, לנה באותו הלילה בדירת המשפחה, כדי לנחם את עצמה. אך מצוקתה גברה כאשר מצאה בדירה את אחותה עם החבר שלה, ומצאה את עצמה ישנה במיטתם של הוריה. היא מדגישה שהוריה אינם אוהבים שאחרים ישנים בחדר השינה שלהם, ושאמה שונאת שמישהו אחר, פרט למטופלת, ישן במיטתם.

דעתי על השתלשלות הדברים היא שפרדת סוף השבוע עוררה פנטזיה ינקותית של הרחקה מהעונג של משגל ההורים המתרחש בכפר, כפי שהמטופלת הורחקה גם מן הטיפול.

החשש שלה מפני אובדן מקומה ונכסיה בעלי הערך, מסומל על-ידי השמלה האהובה עליה ועל-ידי הטיפול, שעל שניהם היא מוותרת, כאשר היא נותנת אותם לאחרים. היא מתמלאת בהדרגה בקנאה

פנטזיה בוקעת מבפנים ומדמיינת את שבחון, היא מציעה פרשנות לא-מודעת לחיים הרחפיים ומקשרת רגשות לאובייקטים, מתוך יצירת תערובת חדשה: עולם הדמיון. באמצעות יכולת הפנטזיה שלו התינוק בוחן ו"חושב" באופן קרום אודות ההתנסויות שלו, של פנים וחוץ. המציאות החיצונית יכולה בהדרגה להשפיע על העולם הגולמי שהפנטזיה בונה, ולשנות אותו. הפנטזיה הינה הן הפעילות עצמה והן תוצריה.

(Mitchell, 1986)

התיאור הקצר שנתתי לשני מפגשיה הראשונים של קליין עם פיטר בן השלוש והחומר מהילדה בת השש מתארים, כך אני מקווה, את האופן שבו ילדים משתמשים בצעצועים ובמשחק כדי לסמל את הפנטזיות שלהם. כעת אדגים מתוך אנליזה של מבוגרת, כאשר פנטזיה אדיפלית ינקותית, בדבר הפרעה למשגל של ההורים ולקחת מקומו של אחד מהם, שלטה בנפשה ובהתנסויותיה החיצוניות של המטופלת בסוף השבוע ובפגישה שהתקיימה ביום שני שלאחריו. התיאור שאתן מוגבל מאחר שמטרתי להראות את היחס של המטופלת לפנטזיה הינקותית.

המטופלת היא אישה צעירה חולה מאוד, שיחסיה עם הסביבה החיצונית וגם ההעברה שלה בטיפול מאופיינים באיכות דלוזיונית. היא סבלה מחסכים מוקדמים בחייה, ומגיבה מתוך רעב יתר. היא אינה נשואה, ויש לה אחות הצעירה ממנה בשנתיים ואח הצעיר ממנה בשלוש שנים. המטופלת התכוונה שלא להגיע לפגישות של ימי שישי ושני סביב סוף השבוע שלעיל, כיוון שהיתה לה חופשה מעבודתה, והיא התכוונה לבלות אותה עם הוריה, שנפשו בכפר. היא אכן הפסידה את פגישת יום שישי, אך הגיעה, והקדימה במספר דקות, לזו של יום שני. היא פותחת את הפגישה בכך שאומרת כי היא מדגישה רע מאוד על שהגיעה לפגישה בלי להתקשר אליי, ושרק בדרכה לכאן עלה על דעתה שהיה עליה לעשות זאת. לאחר הפוגה היא אומרת שהיא חושבת שאני כועסת עליה מאחר שעדיין לא אמרתי דבר;

פרק שני

הופעת יחסי אובייקט מוקדמים במסגרת הפסיכואנליטית

אירמה ברנמן-פיק

כולנו מכירים את הרעיון שלפיו אופן ההסתכלות שלנו על אנשים ישפיע על דמותם בעינינו; אנו משתמשים בעגה בביטויים כגון "להביט במישהו בעיניים אוהבות" או "דרך משקפיים ורודים", כמו גם "להביט באדם בשנאה" או אף "לתת בו מבטים שיכולים להרוג", כאשר רגשות כאלו עלולים להשפיע על הדיוק של התפיסות שלנו ואף לעוות אותן ואת הדרך שאנו מגיבים לאנשים אחרים. תפיסות ותגובות אלו, מצדן, עשויות להשפיע על התנהגותם הממשית של אנשים אלו כלפינו.

אכן, החיישנים שלנו - עיניים, אוזניים, פה, אף ומגע - כל אלה, שבאמצעותם אנו קולטים פנימה מן החוץ, הם חלק מהעצמי החי והמתפתח שלנו. כאשר אנו מדברים על מבטי שנאה, אנו רומזים על כך שאנו מכניסים משהו לא נעים לתוך נשוא מבטנו. מאחר שאנו משליכים החוצה במידה כה רבה - ולאחר מכן מפנימים בחזרה - איננו בטוחים עד כמה מה שאנו תופסים מן המציאות החיצונית אכן

(jealousy) ובשנאה, נועלת בחוץ אותי (כיום שישי) ואת אמה (כליל שבת), ולוקחת לעצמה את איבר המין הגברי, המסומל על-ידי המפתחות. אך אז היא חשה אשמה, והיא מואשמת על-ידי אב/סופר-אגו/אני כועסים. מתוך שהיא נעשית נואשת ואומללה יותר, היא מגרשת את אביה ונכנסת לתוך אמה, המסומלת על-ידי המיטה שלה, ומאוחר יותר חוזרת לפגישת יום שני ולספה.

עוצמתם המלאה של המשאלות והדחפים הקדומים מתבטאים, לפיכך, בפנטזיה הלא-מודעת, מושפעים מפעולותיה של המטופלת במשך מספר ימים בחייה החיצוניים ובאנליזה שלה, ומעוותים את התחושות והתפיסות המודעות שלה לגבי אנשים.

באמצעות ביסוס קיומה של הפנטזיה הלא-מודעת ופעילותה, הניחה קליין את התשתית לשינויים נוספים בהבנה הפסיכואנליטית, שבאו עם הזמן. המקור המוקדם הרבה יותר של הפנטזיות האדיפליות הוביל לניסוחה מחדש של הסיטואציה האדיפלית, והערות לסופר-אגו הרודפני של ילדים קטנים מאוד הובילה להכרה בכך שגם לסופר-אגו שורשים מוקדמים יותר בנפש הינקותית. ממצאים אלו הביאו לניסוחיה המאוחרים יותר של העמדה הפרנואידית-סכיזואידית והעמדה הדפרסיבית. כל התובנות הללו עולות מתפיסתה המוקדמת על טיבה היסודי והנוכח תמיד של הפנטזיה הלא-מודעת, ועל העולם הפנימי שנוצר באמצעותה בכל אחד מאיתנו.